

HABERLER/ NEWS

5. IBAC KONFERANSI, 26-28 Kasım 2015, Sofya, Bulgaristan

M. Akif Erdoğan¹⁴²

IBAC Konferansı (5. Uluslararası Balkan Yıllık Konferansı) 26-28 Kasım 2015 tarihleri arasında Bulgaristan'ın Sofya kentinde gerçekleştirildi. Açılış seremonisi, Bulgaristan Bilimler Akademisi Binasının A Salonunda Perşembe günü sabah saatlerinde yapıldı. İlk konuşmayı IBAC Başkanı sıfatıyla, İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Ahmet Yeşil yaptı. IBAC'ın tarihinden kısaca söz etti. İkinci konuşma, Bulgaristan Bilimler Akademisi Başkanı Prof. Stefan Vodenıçarov tarafından yapıldı. Tarihten ders alınması gerektiğini ifade etti. Üçüncü konuşmacı, İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Mahmut Ak'tı. Uzun bir konuşmaydı. I. Dünya Savaşındaki Osmanlı-Bulgar İttifakına atıf yaptı. Balkan Enstitüsü Müdürü Prof. Alexander Kostov'a ve Prof. İlya Todev'e, sempozyumun gerçekleşmesindeki olumlu katkılarından dolayı teşekkür etti ve plaket verdi. İlk konferansı Tarih Bölümü Başkanı Prof. İlya Todev verdi. Bulgar Kilisesinin tarihinden söz etti. Türk tarafından ise Prof. Mehmet Hacı Salihoğlu, 14 yüzyıl Osmanlı Bulgaristanı üzerinde konuştu. Gün boyunca yağmur yağdı. Dolayısıyla, katılımcılar, etrafı gezme olanağını bulamadılar. Ayrıca, ATAKA Partisine mensup birilerinin, Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesinden dolayı, Sofya'daki Türk Elçiliği önünde bir protesto gösterisi düzenlemeleri, katılımcıları tedirgin etti. Katılımcılar, Bulgar Jandarması tarafından korundu. Cuma akşamı da Sofya'da Türk Elçiliğinde büyükelçimiz Süleyman Gökçe tarafından bir resepsiyon verildi.

Kendi adıma konuşursam, böyle bir sempozyuma katılmaktan dolayı memnun oldum. Zira, Türk akademisyenler ile Bulgar akademisyenler arasında gayet medeni bir ortamda akademik görüş alışverişi yapıldı. Yordanka Bibina, Margarita Dobрева, Petko Hristov, Ana Luleva, Ivaylo Markov, Mila Maeva, Ivailo Nachev, Kalina Peeva, Zhenya Pimpireva, Plemana Stoyanova, Mariya Şuşarova, Ilia Todev, Alexander Kostov, Maxim Stemanov, Vanya Stoyanova, Dimityr Mitev, Rossitsa Gradeva Yuri Stoyanov ve Petko Hristov gibi Bulgar akademisyenler katıldılar. 1990'lı

¹⁴² Ege Üniversitesi, Tarih Bölümü, İzmir, aerdogru@gmail.com.

yıllara göre, her iki kesim arasında belirgin bir yumuşama var. Hatta, programda Bulgar meslektaşlardan biri, Bulgaristan'ın bir şehrinde yerel Bulgarların Türk-Müslüman eserlerine sahip çıktıklarını anlatan bir bildiri de sundu. Daha önceki ilişkilerin çok gergin olduğunu hatırlatmama gerek yoktur.

El yazmalarını görmem için Bulgaristan Milli Kütüphanesi'ne davet edildim. El yazmaları Bölümü Müdüresi bayan Milena Koleva Zvinçarova tarafından gayet nazik bir şekilde karşılandım. Bazı tahrir defterleri, şerhiye sicillerini ve elyazmalarını gösterdiler. Kısa süre içinde inceleme imkânım oldu. Bu kütüphanede çok sayıda Osmanlı belgesi muhafaza ediliyor. Bana ifade edildiği kadarıyla, bunların bir kısmı dijital ortama aktarılmıştır. Birkaç müzeyi gezme olanağına sahip oldum. Cumartesi günü, programa göre, Filibe gezisi yapılacak.

27 Kasım 2015 Cumartesi. IBAC Ekibiyle birlikte, Sofya'dan Filibe'ye doğru, otobüsle hareket ediyoruz. Otobüsümüzde, Türklerden başka, Rusyalı, Avusturyalı ve Bulgar akademisyenler var. Hava gayet güzel. Bir gün önce, Sofya'ya yağmur yağdı. Düz ve bereketli Sofya ovalarından geçerek Filibe'ye varıyoruz. Meriç nehri üzerindeki köprüden geçilerek şehre giriliyor. Filibe, Bulgaristan'daki eski Osmanlı şehirlerinden biridir. 1361-62 yıllarında Osmanlı Sultanı I. Murad'ın komutanlarından Lala Şahin Paşa tarafından ele geçirildi. Şehir yağmalanmadı. 1885'te muhtar Bulgaristan Prensliğine verilen şehirlerden biriydi. Adı 1878'de *Plovdiv* olarak değiştirildi. Öncelikle, ekip halinde, kale ve çevresinde bulunan eski şehre doğru yöneliyoruz. Biz, Mehmet Tütüncü ve Sara Kuehn ile ekipten ayrılıyor. Kale isimlendirmesini ben yapıyorum. Zira; eski kaynaklarımızda, görkemli bir Filibe kalesinden söz edilmez. Bildiğim kadarıyla, Musa Çelebi, 1406'dan sonra, mevcut surları yıktırıştır. Türkler, kale dediğim büyükçe bir tepeye, Nöbet Tepe adını vermişler. Burası, Filibe etrafındaki tepelerden biridir. Evliya Çelebi, Çanlı Tepe, Boz Tepe, Cambaz Tepe, Saray Tepe, Nöbet Tepe, Saat Tepe, Pınarcık Tepe, Gözcü Tepe ve Valeli Tepe isimlerini yazar. Arnavut kaldırımli taşlardan yürüyerek, yukarıya, kaleye doğru çıkıyoruz. Eski cumbalı Müslüman evlerinin arasından geçiyoruz. Filibe kalesine çıkıyoruz. Burası küçük bir kale, aslında büyükçe bir tepe. Konumu çok iyi. Filibe'nin silüeti buradan gayet iyi izlenebiliyor. Nöbet tepeden bakıldığı zaman, Filibe, son derece yorgun bir şehir görüntüsüne sahip. Surlar içinde, doğal katman ortaya çıkmış, büyük taşlar açığa çıkmış durumda. Duvarları harap halde. Bazı duvarlar betonla tamir edilmiştir. Süreç içinde bazı duvarlar ise tuğla ile restora edilmiştir. Meriç nehrine ve şehre hakim bir konumda yer alıyor.

Filibe'nin manzarası buradan harika görünüyor. Filibe silüetinde iki minare seçiyorum. Biri Muradiye Camiinin minaresi, diğeri de İmaret Camiinin minaresi. Kiliseler, camilere göre daha hakim konuma konumlandırılmıştır. En uzakta, bir zamanlar saat kulesi olarak kullanılmış olan kule görünüyor. Anlaşıyor ki, şehir zamanla kaleden dışarıya, varoşlara doğru taşmış, Meriç nehrinin düz vadisine doğru yayılmış. Bu bölgelerde betonarme modern binalar gözlemleniyor. Kalenin iki yamacı şimdi boş vaziyette. Bir zamanlar sanırım buralarda da evler vardı. İleride bir tepede *Meçhul Asker Heykeli* uzaktan seçilebiliyor. Kale içindeki taşların üzerine spreyci boya ile haç işareti yapılmış. Kale içinde bir kaç akağaç kalmış. Biz ekip halinde orada iken, yaşlı bir turist kafilesi de kaleye geldi. Şehrin eski tarihi dokusu turizme kazandırılmaya çalışılıyor. Filibe üç dinin (İslamiyet, Hıristiyanlık ve Musevilik) harmoni olduğu bir yer. Tarihine bakıldığı zaman, İspanyol Yahudilerini, Ermeni tacirleri, Çingeneleri, Rumları, Pavlikenler (Katolikler) ve Müslüman Türkleri burada bulmak mümkün.¹⁴³ Ovada yer alan şehir, Sovyet Döneminde yapılmış sosyal konutlarla dolu. Cumartesi günü olmasına rağmen, öğle saatlerinde trafik hayli hareketli. Bir gün öncesinde yağmur yağdığı için her yer temiz görünüyor. Şimdi, kalenin bir önemi kalmamış. Kale içindeki sarnıç taşlarla doldurulmuş. Buradan kale içindeki sokakları gezmeye başlıyorum. İlk dikkatimi çeken, binalara bilgilendirici yeni tabelaların asılmış olması. *Constantine ve Elene Kilisesi*, 1832 yılında yapılmış. Hemen biraz ilerisinde *Dr. Stoyan Çomakov'un evi* bulunuyor. 1858-1860 yılları arasında yapılmış. Bulgar müzikçi Boris Hristov'un evinin yanından geçerek, Tseretelev Caddesine tırmanıyoruz. Etrafta epeyce dilenci var. Çoğu İngilizce olarak dileniyorlar. İlk dikkatimi pencerelerinde ızgaraları olan bir ev çekiyor. Zira, ızgaralı pencere temelde bir İslam uygulaması. Buradan Osmanlılar döneminde Mevlevihane olarak kullanılan ama şimdilerde lokanta yapılmış bir yer dikkatimi çekiyor. Bina, klasik Mevlevihane mimarisinde. Küçük geniş bir avlu, duvarlarına Mevlevi dervişleri resmedilmiş; girişte sağdaki duvarda arapça Allah yazısı yazılmış. Bir zamanlar burada minareli bir cami vardı. Zamanla kaldırıldı. Şimdi bu camiden eser kalmamış. Taş kaldırımdan tepeye doğru yürüyerek Georgi Mavridi'nin evine ulaşıyorum. Bu bölgenin Türkçe adı Cambaz Tepe. Burası üç katlı gayet gösterişli bir ev. Fransız şair Alfonso de Lemartine, Fransa'dan İstanbul'a giderken, iki veya üç gün bu evde kalmış. *Doğu'ya Seyahat* isimli kitabında bu evi ve hizmetçileri yazmış. Mitterand, bu evi satın alarak, şairler evi yapmış. Aslında, İslam mimarisinde yapılmış güzel

¹⁴³ M. Kiel, Filibe maddesi, *DİA*.

bir konak. Buradan yürüyerek, antik amfitiyatroya ulaşıyorum. Roma dönemine ait kalıntılar gün yüzüne çıkarılmış. Burada bir kaç resmi bina var. Eski binalar kaba saba restore edilmiş. Bir bina dans ve güzel sanatlar için ayrılmış. Bu sokakta, Osmanlıca bir bina kitabesine rastlıyorum. Yerden dört-beş metre yükseklikte, duvar köşesine yerleştirilmiş. Yan köşesine de bu Osmanlıca kitabenin, 17 Mart 1868 tarihli Bulgarcası yerleştirilmiş. Osmanlı Türkçesi ile yazılı kitabeyi okumaya çalışıyoruz. Aslında, bu kitabe kale içinde kalan nadir Osmanlıca yazıtlardan biri. Mermer bir taşla hak edilen bu kitabenin baş kısmında Sultan Abdülaziz'in bir tuğrası bulunuyor. Altı satırlık bir kitabe. Hicri 1285 tarihini taşıyor. Bulgarlar bu kitabeyi içinde Bulgar kelimesi geçtiği için yerinde bırakmışlar. Kitabe şöyle:

1. *Hoca-i ders-i maarif Hazret-i Abdülaziz, neşr-i fen-i adl ile kıldı cihanı munir*
2. *Yapdırdub etfal-i Bulgara bu ziba mektebi, ruz ü şeb Manzume-i Lutfi okunmaktadır*
3. *Hatif Gaybi dedi tarih-i cevher-i dürri, eyledi şah-ı cihan inşadı-Bostan-ı nevin*

Bu mektep binası Bulgar çocukları için yapıldığından dolayı, Bulgar hükümetince kitabe sağlam bırakılmıştır. Bu bina zamanın Filibe valisi Ata beyin desteğiyle yaptırılmıştır. Bu binanın arkasında Rus Konsolosluğu bulunuyor. Kale içinde Rusların mimari etkisi hissediliyor. Bu sokak içinde *Bogoroditsa Kilisesi* bulunuyor. Eski kilise, yeni kilisenin hemen üstünde, sokağın öbür tarafında yer alıyor ve yeni kiliseye göre epeyce küçük. Bu yeni kilise gayet bakımlı ve şehre hakim konumda. İç süslemeleri kasvetli ve duvar renkleri epeyce solgun. Sokaktan aşağı inince, hareketli bir caddeye ulaşıyor: *Alexander I. Battenberg Caddesi*. Buradan Muradiye camii iniyoruz. İlk dikkatimi çeken, caminin hemen yanı başında arkeolojik kazı yapılmış olması. Burası bir kazı alanı. Bulgarlar, Osmanlı binalarının yanıbaşında arkeolojik kazılar yapmışlar ve genellikle de Roma devirlerine ait eserler bulmuşlar. Amaçları, Osmanlı (Müslüman Türk) eserlerinden daha önce buralarda Hristiyan eserlerinin mevcut olduğunu göstermek, Müslümanlardan daha önce buralarda Hristiyanların hüküm sürdüğü algısını yaymak. Müslümanları istilacı olarak göstermek! Arkeoloji bilimi, Bulgar etnik kimliğinin oluşturulmasında çok önemli rol oynadı ve şimdilerde de oynamaktadır.

Muradiye Camii, Filibe'nin merkezinde yer alıyor ve müftülük de burada bulunuyor. Cami, 1425 yılında II. Murad tarafından yaptırılmıştır.

Camiin alt kısmında dükkanlar var. Bu camiyle ilgili olarak sanatçılar tarafından çok sayıda yağlıboya tablo, suluboya çalışması ve gravür yapılmıştır. Camiye girişte heme sağda küçük bir çay ocağı işletiliyor. Caminin ana giriş kapısı üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılı bir kitabe bulunuyor. Bir görevli camiye girip çıkanları denetliyor kapıda. Altı satırlık Osmanlıca kitabesi şöyle:

1. *Karin-i himmet-i Hazreti Sultan Murad, bu ziba ma'bedi pür-nuri etmiş Filibede bünyad*
2. *Olub ezmân-ı müruruyla binası münhedim cümle, yeniden kıldı ihya Şehriyar-ı mekremet-mu'tad*
3. *Eder teccidini Arif beyanı tarihi cevher-i dar, bu ra'na camii Abdülhamid Han etdi nev-abad*
4. *Fi 29 Ş. Sene 1199 (5 Haziran 1784)*

İlk Bulgar prensi Alexander I Battenberg, bu camiye 9 Eylül 1885'te ziyaret etmiştir. Bu olay tablolarında resmedilmiştir. Prens, kılıçlı üniformasıyla camiye girdi ve şapkasını çıkararak Müslümanları selâmladı. Cami, gayet iyi durumda. İç süslemleri gayet iyi. Duvar nakışları, Edirneli Mustafa Çelebi tarafından 1818-19 yıllarında yapılmış. 18 Nisan 1928'de Çırpan Depreminde minaresinin şerefeden üst tarafı yıkılmış. *N. Şişkof*, 1926'da yayımladığı *Filibe tarihi* kitabında, 1926 yılında 16 kiliseye karşın 14 camiin olduğu yazmıştır.¹⁴⁴ 1935 yılında yıkılan kısım yeniden onarılmıştır. 1892 tarihi bir Filibe'nin manzara resminde Filibe silüetinde on beş adet minare sayılabiliyor. Prof. Semavi Eyice, 1966 yılında camiye ziyaret etmiş ve çok harap halde bulmuştur. Muradiye camiinin minaresi bugün Filibe'de kalan iki minareden biridir.

Filibé'nin tek canlı caddesinin ismi ilk Bulgar prensi Alexander I Battenberg'in adını taşıyor. Alexander (1857-93) Alexander von Hesse-Darmstadt Ailesi'nde doğmuş, Rus çariçesi Mariya Alexandrovna'nın erkek kardeşi. Karısı Julia von Haucke. Rus imparatoru II. Alexander Romanov'un yeğeni. Bir evlilik meselesinden dolayı Avusturya'ya dönmüş, burada bir opera şarkıcısıyla evlenmiş ve Avusturya Ordusu'nda hizmet etmiştir.¹⁴⁵ En canlı dükkanlar bu cadde üzerinde. Çoluk çocuk herkes bu cadde üzerinde yürüyor; alışveriş yapıyor. Bu caddenin en sonunda İmaret Camii yer alıyor. Fiziksel durumu pek de iyi değil. Cami haziresine Müslüman mezartaşları oraya buraya atılı durumda. Çoğu da kırık. Bir kaçını okumaya çalışıyorum: *Fatiha, el merhum, el-mağfur Mehmed bin Ahmed fi şehr-i Receb sene 859.*

¹⁴⁴ S. Eyice, Bulgaristan maddesi, *DİA*

¹⁴⁵ *Bulgaria History Retold in Brief*, Ed. Alexander ve Dr. Litt., Fol, Sofya 2008, s. 132

Hem stil olarak hem de ölüm yılı olarak en eski tarihli mezartaşlarından biri. *Es-seyyid Süleyman ağa ibni Osman ağa 1229*. Bir diğer mezartaşı şu cümle ile başlıyor: *el-fatiha, yalan buldum gelüp dâr-ı cihânı, feda eden bu gençlikte bu canı...* geri kalan cümleler kırık olduğu için okunamıyor. Bir diğeri: *Mehmed Emin Efendi Ankaravî, sene 1188. Eş-Şeyh Mir Ahmed bin Mir İsmail 1208. Filibe kadısı Şeyhzâde Hafız Hasan Eefendinin mahdumu merhum ve mağfurün-leh Mehmed Zeynelabidin. 1247* tarihli Kırk Çeşme kitabeleri ise sağa sola atılmış durumda. Bir diğer mezartaşı ise çok ilgi çekici: *merhum ve mağfurün leh Sultan Orhan Gazi imamı Mehmed Emin Efendi ruhuicün Allah rızası için el-Fatiha, sene 1340*. Buradaki Sultan Orhan Gazi, bir köy ismi olmalı, yoksa Sultan Orhan Gazi değil. Mezartaşlarını alelusül inceledikten sonra, camiin içerisine giriyorum. Tabhhaneli (aşevi) camilere iyi bir örnek. İçerisi pek de bakımlı ve süslü değil. Eski tezhiplerden birkaçı bırakılmış. İstanbul'dan bir imam namaz kıldırıyormuş. Camiin avlusunda Türkçe konuşan bir erkek ile karşılaştım. Müslüman Çingenelerden biriydi. Camiin hemen batı köşesinde ise bir türbe, Şihabeddin Paşanın türbesi bulunuyor. Kapısı kiltilli olduğu için içine giremedim. Dış görünüşü gayet iyi. Türbenin etrafına sonradan dikilmiş iki mezartaşı var. Bu cami, 1444-45 yıllarında Şihabeddin paşa tarafından inşa edilmiştir. Minaresi Filibe'deki mevcut iki minareden birisi. Komünist Rejim çökünce, 1970'lerde restore edilmiş. Zlatyu Boyadzhiev'in İmaret Camiini resmeden nefis bir tablosu var: Bu tabloda camiin giriş kapısı önündeki havluda yemek pişirilip dağıtıldığı gösteriliyor. Aslında bu cami, bedesten, medrese, han, hamam gibi Osmanlı binalarından oluşan bir külliyein parçası. Meriç nehrine (Maritsa) çok yakın bir yerde yer alıyor. 1928 Depreminde medrese binası ve minare yıkılmış. 1970 yılında restore edilmiş.¹⁴⁶ Filibenin nüfusuyla ilgili doğru bilgi elde edemedim. Tarihsel olarak bakıldığı zaman, Filibe Müslümanlarının nüfusu gitgide azalmıştır. 1529 yılında şehri nüfusunun %50'si Müslüman (Türk) idi. 1876'da bu oran % 32'ye düştü. 1875'te 300.000 Türk Müslüman nüfusu varken, üç yıl sonra Müslüman nüfusu 15.000'e düştü. 93 Osmanlı-Rus Harbi, Bulgaristan'dakiler de dahil olmak üzere, tüm Rumeli Müslümanlarını derinden etkiledi. Rus ve Almanların yardımıyla, Bulgarlar, Rumeli Müslümanlarını Filibe'den kovdular. Osmanlı nüfus istatistikleri, on dokuzuncu yüzyılın başı ile yirminci yüzyılın başlarında Bulgar, Ermeni, Çingene ve Yahudi nüfusunun sürekli arttığını, bunun aksine Müslüman Türk ve Rum nüfusunun azaldığını gösteriyor.

¹⁴⁶ *Plovdiv*, Haz. Mümin Isov, Edirne 2015, Trakya Üniversitesi yayınları, s. 55

Bulgaristan Bilimler Akademisi, A Binası, Sofya, Sempozyum Katılımcılarından Bir Grup

Bulgaristan Bilimler Akademisi, Tarih Bölümü Başkanı Prof. İlyaz Todev Açılış Konuşmasını Yaparken, Bulgaristan Bilimler Akademisi, A Binası, Sofya.

Filibe, arkada İmaret Camiinin Minaresi görünüyör.

Banya Başı Camii, Sofya, Hemen Yanıbaşındaki Arkeolojik Kazılar.

Arkeoloji Müzesi Binası, Sofya.

